

До спеціалізованої вченої ради ДФ 70.895.006
у Хмельницькому університеті
управління та права імені Леоніда Юзькова
(29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8).

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента, професора
кафедри цивільного права Національного університету «Одеська
юридична академія» Давидової Ірини Віталівни на дисертацію
Долінської Анни Миколаївни на тему:
«Охорона прав користувачів у мережі Інтернет», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. На сьогодні неможливо уявити суспільно-політичну, правову, економічну й культурну картини світу без надбань і можливостей невинної інформатизації. Мережа Інтернет стала універсальним засобом і рушієм людської комунікації, простором реалізації прав та інтересів осіб, а безперешкодний доступ до веб-середовища визнано одним із загальних прав людини і громадянина. Закономірно, що така ситуація потребує пильної уваги законодавця до механізмів охорони і захисту майнових та особистих немайнових прав, що цілодобово набуваються і здійснюються користувачами Інтернету, а отже й є вразливими для численних порушень. Наведене вказує на безумовну актуальність поданої до захисту дисертаційної роботи.

У цьому контексті особливістю представленого до захисту дисертаційного дослідження Долінської Анни Миколаївни на тему: «Охорона прав користувачів у мережі Інтернет» є те, що авторка досліджує не лише питання цивільних правовідносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет та загального поняття цивільно-правового статусу інтернет-користувачів, але й здійснює прикладний аналіз їх конкретних прав та свобод, загальних і спеціальних способів захисту. При цьому до уваги взято досвід правового регулювання означених інститутів в праві ЄС.

Таким чином, дисертантка, обравши вказаний напрям наукового дослідження, поставила за мету заповнити існуючу в доктрині прогалину та провести комплексний аналіз питань, які присвячені теоретичним та практичним аспектам цивільно-правової охорони і захисту прав та інтересів, пов'язаних із використанням ресурсів мережі Інтернет, сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо шляхів удосконалення відповідних механізмів та розроблення пропозицій до правового регулювання відповідних правовідносин. Зазначене свідчить про актуальність теми дисертаційної роботи А. М. Долінські, її відповідність сучасним потребам, а також своєчасність отриманих наукових висновків.

Крім цього, актуальність представленого дисертаційного дослідження визначається й тим, що механізми регулювання відносин у мережі Інтернет закріплені також на рівні права ЄС, а Україна прагне поступової інтеграції до європейського правового простору, в тому числі у сферах захисту і поширення інформації, пов'язаних із цим питаннях захисту прав, свобод та інтересів особи. У зв'язку з наведеним, модернізація підходів вітчизняного законодавства, запровадження сутнісно нових інститутів захисту і охорони прав, пов'язаних із використанням мережі Інтернет, відповідає потребам суспільства та держави. При цьому проблематика набуття, здійснення і охорони новітніх інформаційних, майнових і особистих немайнових прав людини перебуває в пріоритеті сучасної доктринальної і фахової думки, будучи інтегрованою в загальний суспільний дискурс стосовно призначення і способів використання веб-середовища, захисту від загроз, повне уникнення яких видається неможливим.

Тому викладене дозволяє зробити висновок, що поставлені й виконані в дисертаційному дослідженні Анни Миколаївни Долінської завдання, відображають не лише потреби сучасної доктрини, але й нагальну потребу реагування на виклики сучасного цивільного обороту і правозастосовчої практики.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складником наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103). Тема дисертації затверджена (протокол № 10 від 30 січня 2017 року) вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни підтверджується тим, що в дисертаційній роботі комплексно та всебічно досліджено правовідносини з використання мережі Інтернет, охарактеризовано цивільно-правовий статус інтернет-користувача, механізми захисту його прав та інтересів. На сьогодні це перша робота, в якій авторка комплексно підійшла до аналізу вказаного предмета дослідження й, опираючись на праці українських та зарубіжних вчених, положення міжнародних актів, національного законодавства та правозастосовчої практики, сформулювала рекомендації з удосконалення розуміння та специфіку захисту прав, пов'язаних із використанням мережі Інтернет.

У зв'язку з цим, особливої уваги заслуговують висновки та положення дисертаційного дослідження, які засновуються на аналізі української правозастосовчої практики, а також на останніх публікаціях, присвячених

практичним аспектам правозастосування. Йдеться, передусім, про ґрунтовне вивчення актів національного та зарубіжного законодавства, права ЄС, міжнародних актів, що регулюють поняття мережі Інтернет та суміжних категорій, прав та інтересів, належних інтернет-користувачам, способів їх захисту. Детально вивчаються праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема таких авторів як: О. А. Баранов, Т. В. Бачинський, Ю. Д. Белова, Н. Ю. Блажівська, Ю. Є. Булатецький, Н. Ю. Голубєва, О. А. Городов, С. Д. Гринько, І. В. Давидова, Р. Є. Еннан, С. О. Ємельянчик, О. С. Кізлова, А. О. Кодинець, В. А. Копилов, О. В. Кохановська, Є. П. Литвинов, Е. С. Перетерський, О. А. Підпригора, І. М. Розолова, М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Г. С. Усеїнова, Є. О. Харитонов, О. Б. Шишка, А. А. Шишлов, М. В. Якушев, О. С. Яворська, Ю. В. Янчук та інших, що звертались до проблем захисту майнових і особистих немайнових прав користувачів мережі Інтернет. Також схвального відгуку заслуговує аналіз авторкою цілої низки праць зарубіжних вчених, «базових» монографічних видань та рукописів дисертаційних досліджень, що дозволило комплексно, всесторонньо та глибоко розкрити предмет дослідження та належним чином дослідити поставлені авторські завдання.

Засновуючись на вказаних джерелах, авторці вдалось здійснити відповідний науковий аналіз, отримати нові висновки та запропонувати шляхи вдосконалення чинного законодавства, зокрема внесення змін і доповнень до Цивільного кодексу України (ч. 1 ст. 303, доповнення ст. 304 частинами другою та третьою, ч. 2 ст. 307) та ч. 2 ст. 153 Сімейного кодексу України.

Заслуговують на увагу висновки авторки щодо двостороннього ефекту застосування визнання права як загального способу захисту прав інтернет-користувачів, до підстав застосування якого віднесено: 1) невизнання прав особи (інтернет-користувача) на інформацію, об'єкти прав інтелектуальної власності, в тому числі комп'ютерні програми, зображення, аудіовізуальні

твори тощо, що розміщені на веб-ресурсі та права на які належать такій особі, їх подальше порушення у зв'язку з нездійсненням виплат за використання і поширення й інші порушення майнових і особистих немайнових прав інтернет-користувачів; 2) неможливість або утруднення для інтернет-користувача звернення до власника веб-ресурсу або уповноваженої ним особи як належного відповідача у випадку порушення майнових або особистих немайнових прав користувача, у тому числі пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації, порушенням права на зображення, прав інтелектуальної власності тощо (с. 163).

Високої оцінки заслуговує здійснене авторкою дослідження правової природи та особливостей реалізації майнових прав на цифровий актив, з приводу чого у роботі було обґрунтовано погляд на поняття останнього як оборотоздатного та відчужуваного об'єкта, що має економічну цінність як матеріальне благо, а отже не прив'язаний до особистості конкретного тимчасового власника. Доведено, що відмінною та характерною для цифрового активу є форма його відтворення та збереження, що відображається у інформаційній складовій та полягає у розміщенні такого активу виключно у електронній формі – в мережі Інтернет або на фізичних криптографічних токенах, побудованих за технологією блокчейн (с. 93-95).

У роботі також встановлено момент виникнення правового статусу інтернет-користувача як носія особистих немайнових прав, яким є момент, коли фізична або юридична особа з допомогою мережі Інтернет, здійснює свої певні цивільні права та обов'язки, взаємодіючи (надсилаючи запит, форму, заповнюючи електронні форми тощо) з допомогою електронних пристроїв з відповідним контентом у мережі Інтернет (с. 19-20).

Окремо слід відзначити авторський підхід до визначення неюрисдикційних способів захисту особистих немайнових прав інтернет-користувачів, які полягають у: 1) запровадженні спеціальних умов застосування корпоративних засобів контролю доступу до мережі Інтернет;

2) забезпеченні права особи на виключне використання зображень іконок, шпалер, що супроводжується нікнеймом, а також авторського тексту викладеного у дописах інших інтернет-користувачів, фото-відео матеріалів тощо; 3) дотриманні вимог доброчесності в інтернет-просторі (інтернет-доброчесності, яка охоплює обов'язок посилання на ті інтернет-джерела, які були використані під час формування певного контенту, у томі числі в соціальних мережах (безумовна заборона на «привласнення» елементів індивідуалізації інших інтернет-користувачів); 4) застосуванні накладення на зображення електронного водяного знаку, як засобу запобігання копіювання певних фотографій та інших оцифрованих зображень іншими інтернет-користувачами; 5) дотриманні вимоги про те, що фотографії, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу (інтернет-користувача), можуть бути показані, відтворені, розповсюджені в Інтернет мережі лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер (с. 206).

Ці та низка інших висновків авторки в сукупності з використовуваним методологічним інструментарієм дозволили забезпечити належний рівень доктринального осмислення теми та сформувані відповідні елементи наукової новизни дисертаційного дослідження, які виносяться на захист.

Належний рівень теоретико-правового обґрунтування забезпечується також використовуваним авторкою термінологічним апаратом, який відображає не лише поняття, розроблені в межах цивільного права, але й суміжних галузях права, галузях процесуального права, новітній галузі інформаційного права. Вказане свідчить про комплексний підхід до наукового дослідження, його концептуальний характер та повноту. При цьому глибина наукового аналізу, використана методологічна база та рівень узагальнених наукових висновків дозволяють стверджувати про всебічне розкриття теми дослідження, досягнення її мети і виконання поставлених завдань.

Структура дисертації визначається предметом дослідження і поставленою метою та включає вступ, два розділи, які містять сім підрозділів, висновки, список використаних джерел та два додатки.

Джерельна база дисертації включає 258 найменувань, серед яких значну частину складають праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених фахівців у сфері цивільного права. Значний обсяг джерел становлять також нормативні джерела та матеріали практики, що свідчить про комплексний підхід до виконання поставлених у роботі завдань.

Усе зазначене у сукупності дає можливість зробити висновок, що у представленій роботі глибоко та всебічно розкрито тему дослідження, повністю реалізовано поставлені завдання. Запропоновані авторкою наукові висновки та рекомендації мають належний рівень обґрунтованості, характеризуються не лише теоретико-правовим, але й прикладним спеціально-юридичним значенням.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист отримані авторкою самостійно. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць, з яких 5 – у фахових наукових виданнях (у тому числі 1 – в іноземному). Основні наукові висновки дослідження було апробовано на 5 наукових конференціях, за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Наукова новизна отриманих результатів. Новизна дисертаційного дослідження А.М. Долінської визначається органічним поєднанням належно розкритих доктринальних аспектів досліджуваної теми із всебічним застосуванням аналізу нормативних джерел та окремих аспектів правозастосовчої практики. При цьому, дослідження наукових праць здійснюється із широким застосуванням дослідницького інструментарію та багатьох загальнонаукових і галузевих спеціально-юридичних методів. Це дозволило дисертантці розробити концептуальні засади розуміння цивільно-

правових механізмів захисту прав інтернет-користувачів, а також сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики у цій сфері.

Комплексність та всебічність отриманих наукових висновків забезпечується також використанням у роботі не лише значної теоретичної та прикладної джерельної бази, але й використанням напрацьованих юридичної техніки при формулюванні змін до чинного законодавства з питань удосконалення положень чинних Цивільного кодексу України та Сімейного кодексу України.

Варто відзначити також і той факт, що проведений аналіз матеріалів правозастосовної практики дозволив не лише проілюструвати авторське бачення та обґрунтувати підхід дослідника до вирішення поставлених завдань, але й, опираючись на відповідні правові позиції, розробити пропозиції до вдосконалення існуючого механізму правозастосування.

Викладене свідчить про те, що представлена до захисту робота дозволяє по-новому поглянути на питання, які в цивільному праві досі не знайшли належного висвітлення. А тому дискусійність окремих авторських положень свідчить про актуальність проблематики та її значимість у світлі процесів забезпечення функціонування ефективних механізмів захисту майнових, особистих немайнових прав та законних інтересів користувачів у мережі Інтернет.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Викладені в дисертаційному дослідженні А.М. Долінської положення мають як науково-теоретичне, так і практичне значення. Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані: *науково-дослідній роботі* – як основа для подальшого поглибленого теоретичного вивчення цивільних прав інтернет-користувачів; *правотворчості* – для вдосконалення чинного цивільного законодавства, яке регулює питання у сфері здійснення і охорони

майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів; у *сфері практичної діяльності* – положення дисертаційного дослідження сприятимуть забезпеченню єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють цивільно-правовий захист прав та інтересів, пов'язаних із використанням мережі Інтернет; *навчальному процесі* – під час викладання та підготовки методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Цивільне право України», спецкурсу «Інтелектуальна власність».

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона може стати фундаментальною основою для подальших наукових розвідок з питань дослідження механізмів захисту прав та інтересів, пов'язаних із використанням мережі Інтернет, а також пов'язаних аспектів цивільного процесуального права, права інтелектуальної власності, інформаційного права. Також цінними висновки дисертаційного дослідження виглядають у світлі вдосконалення нормативного регулювання набуття і здійснення окремих майнових та особистих немайнових прав інтернет-користувачів. Крім цього, низка положень можуть бути використані у процесі викладання навчальних дисциплін нормативного блоку підготовки фахівців в галузі Право («Цивільне право», «Цивільний процес») та спецкурсів, дотичних з проблематикою дисертаційного дослідження, наприклад «Право інтелектуальної власності» та ін.

На користь практичної значимості отриманих результатів свідчать проведений аналіз матеріалів вітчизняної та зарубіжної судової практики, а також поданий у Додатку проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів реалізації прав та інтересів, пов'язаних із використанням мережі Інтернет».

Зауваження щодо змісту дисертації. Поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження воно не позбавлене окремих спірних положень, які мають дискусійний характер та потребують уточнення або ж

додаткової аргументації авторки під час публічного захисту та в подальшій науковій діяльності.

1. Передусім відзначимо, що дисертантка загалом вірно відзначає, що моментом виникнення відносин з участю інтернет-користувача є момент, коли останній взаємодіє з певним контентом з допомогою електронних пристроїв та за стосунків (с. 19, 38, 82-83). При цьому, автор зазначає, що учасником таких ІТ-відносин є також хостингові компанії та Інтернет провайдери, які надають послуги з приєднання до мережі Інтернет (с. 94, 163). Вбачається, що в той момент про який пише авторка, особа уже є інтернет-користувачем, адже перебуває у певних правовідносинах з інтернет-провайдерами, а також у випадку, коли мова йде про власника інтернет-магазину, останній стає інтернет-користувачем з моменту підписання договору про надання послуг хостингу, адже з цього моменту у останнього виникає низка обов'язків щодо користувачів сервісами такого інтернет-магазину і т.д. Тому думаємо, що автору варто було б більш диференційовано підійти до визначення моменту виникнення ІТ-відносин.

2. Аналізуючи у другому розділі майнові та особисті немайнові права інтернет-користувачів, авторка не зупиняється на теоретичних засадах правової природи таких «цифрових» прав. А саме, у роботі не достатньо глибоко досліджене питання чи є такі права самостійними суб'єктивними цивільними правами, чи лише окремими правомочностями в рамках існуючих традиційних прав на майно, на об'єкти інтелектуальної власності, на особисті немайнові блага тощо. Тому під час публічного захисту це питання потребує більш детального обговорення та з'ясування авторської позиції.

3. Дисертантка у роботі вірно характеризує право на засоби індивідуалізації у мережі Інтернет (с. 21, 143-144, 205), згадуючи також про спеціальні засоби індивідуалізації, до яких відносить аватарку, нікнейм, онлайн стиль (імідж), текстову інформація та стилістику дописів, які

супроводжують фотозображення, відео зображення тощо. Разом з тим, з роботи не видно як співвідноситься захист права на індивідуальність та виключних прав авторів нікнейму, аватарки, фото і відеозображень та з допомогою яких способів його доречно здійснювати у випадку порушення цих прав.

4. У підрозділі 2.3. дисертаційного дослідження А. М. Долінська аналізує питання цивільно-правових способів захисту прав інтернет-користувачів загальними та спеціальними способами захисту. У зв'язку з цим, цікаво було б почути позицію автора щодо ефективності реалізації такого способу захисту прав інтернет-користувачів як опублікування судового рішення та спосіб його реалізації.

5. Беручи до уваги, що більшість майнових прав інтернет-користувачів на сьогодні пов'язані зі здійсненням майнових прав через укладення електронних або ІТ-правочинів, авторці варто було б більше уваги присвятити питанням сучасної практики забезпечення дійсності таких правочинів у світлі останніх висновків Верховного Суду з цих питань. У зв'язку з цим під час публічного захисту дисертантці пропонується окреслити своє авторське бачення щодо цього аспекту досліджуваної теми.

Варто зазначити, що висловлені зауваження та рекомендації не стосуються концептуальних положень та висновків дисертації, а навпаки, визначаються дискусійним характером окремих аспектів у межах порушених автором проблем. Відзначені зауваження та уточнення визначають потребу здійснення деталізації авторкою обґрунтованих нею у дисертації положень під час її подальшої наукової діяльності. Проте вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження авторки і не применшують його наукову та практичну цінність.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Дисертація Анни Миколаївни Долінської на тему «Охорона прав користувачів у мережі Інтернет» є завершеною науковою працею, в якій

містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему встановлення особливостей реалізації та захисту прав інтернет-користувачів у цивільному праві.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Окремо в роботі запропоновано актуальні теоретичні підходи та сформульовано пропозиції щодо шляхів удосконалення правового регулювання реалізації та захисту прав інтернет-користувачів. Викладені в дисертації рекомендації щодо удосконалення національного законодавства та правозастосування є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

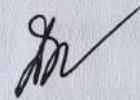
Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином знайшли відображення у наукових статтях, що були підготовлені та опубліковані авторкою дисертації, кількість і якість яких відповідає чинним вимогам щодо публікацій.

Авторкою опрацьовано значну кількість вітчизняної та зарубіжної фахової літератури з теми дисертації. Існуючі в юридичній літературі теоретичні положення, що стосуються досліджуваної теми, були дисертанткою належним чином критично проаналізовані та на цій основі зроблені відповідні пропозиції з удосконалення національного законодавства та правозастосування.

Враховуючи наведене, можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених авторкою у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій.

Підсумовуючи вищезазначене, є всі підстави вважати, що дисертація Анни Миколаївни Долінської на тему «Охорона прав користувачів у мережі Інтернет» за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, а її авторка, Анна Миколаївна Долінська, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –
професор кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доцент

І. В. Давидова

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар НУ "ОЮА"
ДУДЧЕНКО В. В.

